

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 453

**Ekonomia środowiska
i polityka ekologiczna**



Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Jadwiga Marcinek
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Agata Wiszniowska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)



© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-620-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail: econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. Perspektywy oraz wyzwania ekonomii środowiska i zasobów naturalnych

Kazimierz Górka, Agnieszka Thier: Gospodarka nieformalna w Polsce i na świecie / Informal economy in Poland and other countries.....	13
Kazimierz Górka, Marcin Łuszczuk, Agnieszka Thier: Kierunki rozwoju ekonomii środowiska i zasobów naturalnych / Trends in the development of economics of environment and natural resources	25
Ryszard Janikowski: W kierunku ochrony środowiska 4.0 / Towards the 4.0 environment protection	38
Hanna Kruk: Problemy gospodarowania środowiskiem przyrodniczym w regionie Zalewu Wiślanego / Problems of nature management in the Vistula Lagoon region.....	51
Władysława Łuczka: Stań badań nad rolnictwem ekologicznym w Polsce / The state-of-the-art in ecological agriculture research in Poland.....	64
Katarzyna Smędzik-Ambroży: Rolnictwo w rozwoju zrównoważonym UE / Agriculture in the sustainable development of the EU	77
Agnieszka Sobol: Kategoria dobra wspólnego w zrównoważonym rozwoju miast / The category of the common good in sustainable development of cities	87
Andrzej Sztando: Wykorzystanie i ochrona zasobów środowiska naturalnego w ponadlokalnej perspektywie zarządzania strategicznego rozwojem lokalnym małych miast / Utilization and protection of environmental resources in supra-local perspective of local development strategic governance of small towns	96
Wiktor Szydło: Światowy kryzys żywnościowy a koncepcja rozwoju zrównoważonego / Global food crisis vs. the concept of sustainable development ..	116
Paulina Szyja: Istota, zakres i praktyka kształtowania gospodarki okrężnej / The essence, scope and practice of development of circular economy	131
Jerzy Śleszyński: Nieodwracalne zmiany w środowisku naturalnym i ich miejsce w ekonomii / Economics and irreversible changes in the environment	142
Konrad Turkowski: Własność i zarządzanie jeziorami a problem ich zrównoważonego użytkowania / Ownership and management of lakes and the problem of their sustainable use	153

Część 2. Problemy regulacji i korzystania z zasobów środowiska

Bartosz Bartniczak: Wpływ programów pomocy publicznej na wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju / The impact of state aid schemes on the implementation of sustainable development concept	169
Bartosz Fortuński: Polityka energetyczna Unii Europejskiej – 3×20. Diagnoza i perspektywy w kontekście zrównoważonego rozwoju / EU energy policy of 3×20. Diagnosis and perspectives in the context of sustainable development.....	179
Alicja Małgorzata Graczyk: Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w gospodarstwach domowych na Dolnym Śląsku / The use of renewable energy sources in households in the Lower Silesia region.....	190
Andrzej Graczyk: Zmiany wsparcia publicznego na rynku energii odnawialnej / Changes in public support for the renewable energy market.....	199
Karol Kociszewski: Oddziaływanie rolnictwa Unii Europejskiej na zmiany klimatyczne i jakość wód / The impact of the European Union's agriculture on climate change and water quality	209
Piotr Komoszyński: Mechanizmy wsparcia odnawialnych źródeł energii w Polsce do 2020 roku / Mechanisms for supporting renewable sources of energy in Poland to 2020.....	218
Piotr P. Małecki: Podatek od wydobycia niektórych kopalin jako jeden z rodzajów podatków ekologicznych / The tax on certain mineral extraction as one of the environmental taxes types	226
Monika Michalska: Edukacja ekologiczna jako niezbędny element kształcenia na studiach wyższych / Environmental education as an essential part of educating at universities	235
Jadwiga Nycz-Wróbel: System ekozarządzania i audytu (EMAS) jako dobrowolny instrument realizacji proaktywnej polityki ochrony środowiska – motywy wdrożenia systemu w polskich przedsiębiorstwach / Eco-management and audit scheme as a voluntary instrument for realization of proactive environmental policy – motives of the implementation of EMAS system in Polish enterprises	247
Michał Ptak: Skuteczność podatków ekologicznych z punktu widzenia polityki klimatycznej / The effectiveness of environmental taxes from the point of view of climate policy	259
Ksymena Rosiek: Opłaty od powierzchni uszczelnionej jako instrument zrównoważonego zarządzania wodami opadowymi i roztopowymi / Impervious surfaces fees as a tool of sustainable rainwater management..	270
Bożena Ryszawska, Justyna Zabawa: Transformacja energetyczna gospodarki Niemiec / Energy transition in German economy	282

Natalia Świdyńska, Agnieszka Napiórkowska-Baryła, Mirosława Witkowska-Dąbrowska: Determinanty rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach chronionych / Determinants of socio-economic development in protected areas	291
Grażyna Wojtkowska-Łodej: W kierunku budowania gospodarki niskoemisyjnej w Unii Europejskiej – działania w obszarze energii i klimatu / Towards building low-carbon economy in the European Union – actions in the area of energy and climate	300
Wojciech Zbaraszewski: Opłaty jako źródło przychodów parków narodowych / Fees as one of the sources of revenue of Polish national parks	312

Wstęp

Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych jest dziedziną (częścią składową) ekonomii, w której ramach bada się statyczne i dynamiczne uwarunkowania podejmowania decyzji dotyczących wykorzystania zasobów i walorów środowiska przyrodniczego. Powstała w wyniku współczesnego kryzysu surowcowo-energetycznego oraz internacjonalizacji (globalizacji) degradacji środowiska, co oznacza, że wspomniane wybory są dokonywane w warunkach coraz bardziej odczuwalnej ograniczonej dostępności zasobów.

Optymalizacja wykorzystania zasobów środowiska – jako jeden z kluczowych problemów ekonomii środowiska – implikuje potrzebę stworzenia określonych ram instytucjonalno-prawnych. Miałyby one ograniczyć negatywny i stymulować pozytywny wpływ działalności ekonomicznej i społecznej na dostępność i jakość szeroko rozumianych zasobów naturalnych. Polityka ekologiczna, w której ramach formułuje się i wdraża owe działania, jest realizowana w skali globalnej, regionalnej, makroekonomicznej i lokalnej. Niniejsze opracowanie ma na celu wskazanie współczesnych trendów zmian jej podstaw teoretycznych, a także charakterystykę wybranych obszarów działań realizacyjnych.

Pierwsza część tomu poświęcona jest perspektywom oraz wyzwaniom ekonomii środowiska i zasobów naturalnych. Dotyczy to zarówno kierunków jej rozwoju w wymiarze teoretycznym, jak i odniesień do współczesnych problemów ekologicznych, społecznych i ekonomicznych w skali globalnej, makroekonomicznej i lokalnej. Szczególną uwagę zwrócono na ich wagę w rolnictwie – sektorze o kluczowym znaczeniu dla zaspokajania podstawowych potrzeb człowieka. Odniesiono się również do zrównoważonego wykorzystania zasobów na obszarach miejskich oraz do wybranych zagadnień związanych z ochroną środowiska w skali lokalnej.

Druga część obejmuje problematykę regulacji i korzystania z zasobów środowiska, kluczową w polityce ekologicznej. Skoncentrowano się na trzech obszarach: realizacji tej polityki w wybranych sektorach gospodarki, stosowania wybranych grup instrumentów i działań o charakterze horyzontalnym, dotyczących większości przejawów aktywności ekonomicznej. W pierwszym obszarze sektorem, na który zwrócono szczególną uwagę, jest energetyka, zwłaszcza oparta na wykorzystaniu zasobów odnawialnych. Odniesiono się również do powiązań polityki klimatycznej i gospodarki wodnej z polityką rolną. Drugi obszar opracowania obejmuje wyniki badań dotyczących stosowania opłat i podatków ekologicznych oraz systemów zarządzania środowiskowego w Polsce – w odniesieniu do różnych dziedzin działalności gospodarczej. Trzeci obszar dotyczy edukacji ekologicznej i problemów związanych ze stosowaniem pomocy publicznej w ochronie środowiska.

Dla wyboru odpowiedniej polityki ochrony środowiska w kontekście znalezienia kompromisu pomiędzy dążeniem do maksymalizacji użyteczności (zysku) a koniecznością ochrony zasobów przyrodniczych istotne znaczenie mają: skuteczność, efektywność i sprawiedliwość. Prezentowane artykuły powinny stanowić wkład do dyskusji nad ewolucją ekonomii środowiska i działań praktycznych (formułowanych na szczeblu Unii Europejskiej oraz na poziomie państw członkowskich) w kontekście spełnienia tych kryteriów. Byłby to przyczynek do odpowiedzi na wiele współczesnych wyzwań gospodarczych, społecznych i politycznych, zwłaszcza w aspekcie rozwoju trwałego i zrównoważonego.

Agnieszka Becla, Karol Kociszewski

Jadwiga Nycz-Wróbel

Politechnika Rzeszowska

e-mail: jadwiganw@prz.edu.pl

**SYSTEM EKOZARZĄDZANIA I AUDYTU (EMAS)
JAKO DOBROWOLNY INSTRUMENT REALIZACJI
PROAKTYWNEJ POLITYKI OCHRONY ŚRODOWISKA –
MOTYWY WDROŻENIA SYSTEMU W POLSKICH
PRZEDSIĘBIORSTWACH**

**ECO-MANAGEMENT AND AUDIT SCHEME
AS A VOLUNTARY INSTRUMENT FOR REALIZATION
OF PROACTIVE ENVIRONMENTAL POLICY –
MOTIVES OF THE IMPLEMENTATION OF EMAS
SYSTEM IN POLISH ENTERPRISES**

DOI: 10.15611/pn.2016.453.21

JEL Classification: Q5, Q51, Q58, Q59

Streszczenie: Jednym z instrumentów wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa w celu realizacji działań na rzecz ochrony środowiska jest System Ekozarządzania i Audytu (EMAS). Decyzja o jego wdrożeniu jest autonomiczną decyzją każdego przedsiębiorstwa, jednak motywy, jakimi kierują się organizacje, mogą być różne. Celem artykułu było przedstawienie znaczenia implementacji systemu EMAS w kontekście realizacji proaktywnej polityki ochrony środowiska na poziomie przedsiębiorstwa i państwa, a także przedstawienie motywów wdrożenia systemu EMAS w polskich przedsiębiorstwach. W artykule przedstawiono wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w 2015 r. wśród polskich przedsiębiorstw zarejestrowanych w systemie EMAS. Z badań wynika, że polskie przedsiębiorstwa, podejmując decyzję o wdrożeniu EMAS, kierowały się najczęściej poprawą wizerunku i motywami o charakterze „środowiskowym”. Najbardziej wskazywano uzyskanie wymiernych efektów rynkowych i ekonomicznych.

Słowa kluczowe: System Ekozarządzania i Audytu (EMAS), system zarządzania środowiskowego, polityka ochrony środowiska.

Summary: One of the instruments used by enterprises in order to perform activities for environment protection is the Eco-Management and Audit Scheme (EMAS). Decision about implementing the EMAS system is the autonomic decision of every enterprise, however, the motives that are taken into account by organizations may be different. The aim of this article was to present the significance of implementation of EMAS system in the realization of proactive environmental policy in enterprise and country as well as to present the motives of the implementation of EMAS system in Polish enterprises. The results of empirical research conducted by the author in 2015 among Polish enterprises registered under EMAS were presented

in the article. The study covered the entire population consisting of 38 enterprises, according to the register of EMAS system on 29 January 2015. The study shows that Polish enterprises making a decision about the implementation of EMAS system most often took into account the motives concerning the improvement of the image and 'environmental' motives. Motives concerning obtaining measurable market effects and economic effects were rarely indicated.

Keywords: Eco-Management and Audit Scheme 'EMAS', environmental management system, environment protection policy.

1. Wstęp

W ostatnich latach można obserwować wzrost znaczenia zagadnień dotyczących ochrony środowiska w gospodarce. Postępująca degradacja środowiska naturalnego, pojawienie się koncepcji trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa skutkowały zmianą spojrzenia na kwestie dotyczące ochrony środowiska. W konsekwencji nastąpił wzrost zainteresowania zagadnieniami dotyczącymi ochrony środowiska wielu państw i organizacji międzynarodowych. Od przedsiębiorstw zaczęto wymagać uwzględnienia aspektów dotyczących ochrony środowiska w działalności. Natomiast od administracji publicznej zaczęto oczekiwać skutecznego nadzoru nad organizacjami w tym zakresie. Jednym z dobrowolnych instrumentów wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa w celu realizacji działań na rzecz ochrony środowiska jest System Ekozarządzania i Audytu (EMAS).

Celem artykułu było przedstawienie znaczenia implementacji systemu EMAS w kontekście realizacji proaktywnej polityki ochrony środowiska na poziomie przedsiębiorstwa i państwa, a także przedstawienie motywów wdrożenia systemu EMAS w polskich przedsiębiorstwach.

W opinii autorki istnieje luka poznawcza w wiedzy dotyczącej wdrażania i funkcjonowania systemu EMAS w polskich przedsiębiorstwach. Należy także podkreślić, że EMAS jest obecnie uważany za najbardziej wiarygodny system zarządzania środowiskowego, który jest promowany przez Unię Europejską jako ważny instrument planu działania na rzecz zrównoważonej konsumpcji i produkcji oraz zrównoważonej polityki przemysłowej; więcej na ten temat: [Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1386/2013/UE]. Ponadto w Polityce ekologicznej Polski podkreśla się znaczenie zwiększenia liczby organizacji, które przystąpią do systemu EMAS; więcej na ten temat: [Polityka ekologiczna państwa na lata 2009-2012].

W artykule przedstawiono wyniki badań empirycznych przeprowadzonych przez autorkę w 2015 r. wśród polskich przedsiębiorstw zarejestrowanych w systemie EMAS.

2. System EMAS jako instrument realizacji proaktywnej polityki ochrony środowiska

Współcześnie zarządzane przedsiębiorstwa powinny cechować proaktywne podejście do ochrony środowiska. Przedsiębiorstwa te wykazują otwartość na zagadnienia

dotyczące ochrony środowiska. Podstawą funkcjonowania takich organizacji jest dobrowolne podejmowanie działań, mających na celu stałe ograniczanie negatywnego wpływu prowadzonej działalności na środowisko naturalne, znacznie wykraczające poza obowiązek wyłącznie utrzymywania zgodności ze środowiskowymi przepisami prawnymi. W przedsiębiorstwach realizujących proaktywną politykę ochrony środowiska wykracza się poza tradycyjne rozumienie teorii organizacji i zarządzania. Organizacje te uwzględniają po stronie nakładów i wyników, poza czynnikami tradycyjnymi, np. nakłady, surowce, energia czy wyrób, także ograniczoność¹ oraz asymilacyjną pojemność środowiska naturalnego [Graczyk 2008].

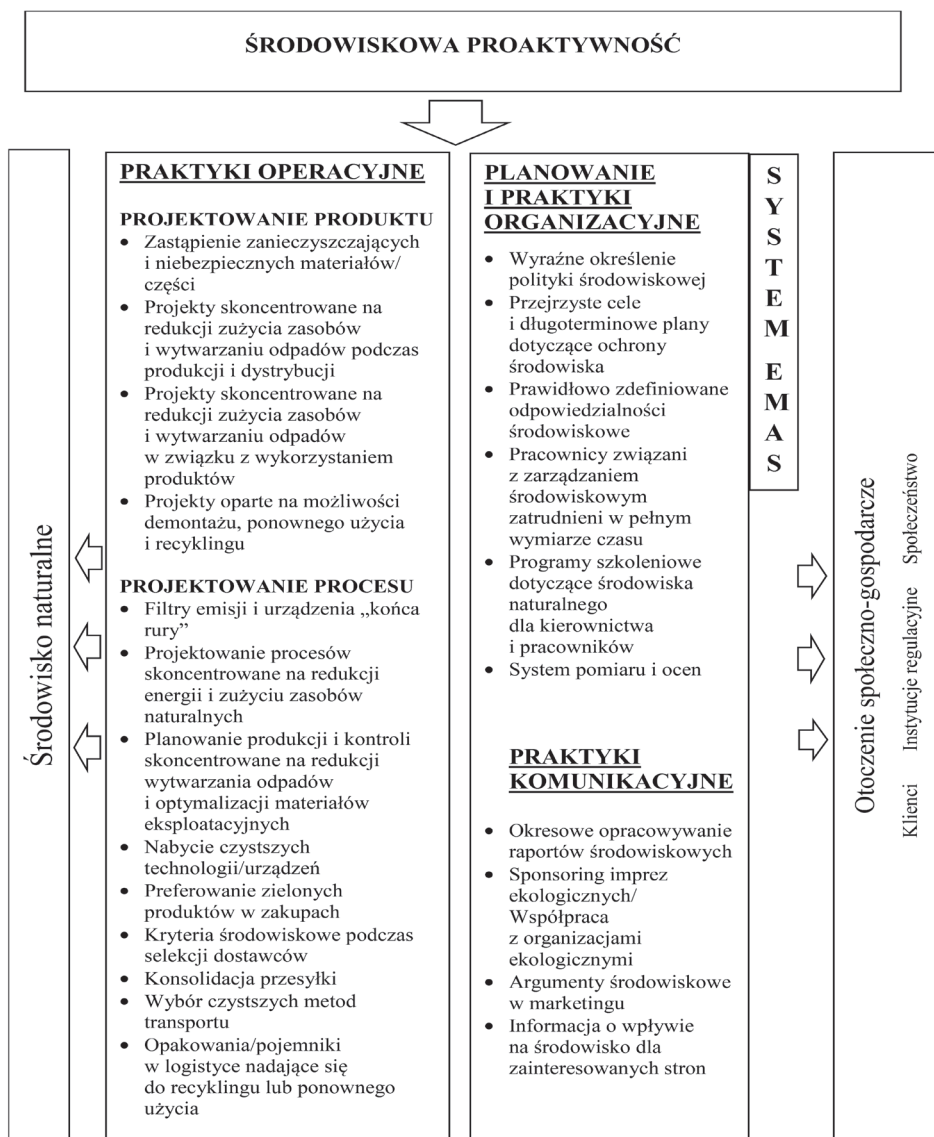
Przedsiębiorstwa realizujące proaktywną politykę ochrony środowiska uwzględniają aspekty środowiskowe w wielu obszarach działalności, w tym w zakresie formułowania celów środowiskowych, projektowania wyrobów, procesów, jak również w zakresie stosowanych praktyk organizacyjnych i komunikacyjnych (rys. 1).

Wśród instrumentów wykorzystywanych przez przedsiębiorstwa do realizacji proaktywnej polityki ochrony środowiska wymienić można m.in. systemy zarządzania środowiskowego, w tym EMAS. Są to instrumenty o charakterze dobrowolnym, co oznacza, że ich stosowanie nie podlega przymusowi prawnoadministracyjnemu, wynika natomiast z autonomicznej decyzji przedsiębiorstwa [Czaja i in. 2002]. Implementacja systemu EMAS pomaga w realizacji wielu ze wskazanych wcześniej (rys. 1) praktyk środowiskowych, dotyczących m.in.:

- formułowania polityki środowiskowej;
- określenia celów i zadań środowiskowych;
- określenia kluczowych ról, zakresów obowiązków i odpowiedzialności dotyczących ochrony środowiska;
- angażowania pracowników organizacji w działania na rzecz ochrony środowiska;
- opracowania deklaracji środowiskowej, stanowiącej formę raportu środowiskowego;
- prowadzenia otwartego dialogu z interesariuszami w zakresie oddziaływania przedsiębiorstwa na środowisko;
- uwzględnienia aspektów środowiskowych w zakresie planowania wyrobu i procesów technologicznych, związanych np. z redukcją zużycia stosowanych surowców i materiałów oraz zastąpieniem rozwiązań „końca rury” rozwiązaniami o charakterze prewencyjnym;
- regularnego procesu monitorowania w zakresie poprawy efektów działalności środowiskowej².

¹ B. Fiedor podkreśla, że ograniczoność w stosunku do środowiska naturalnego ma potrójny wymiar. Związana jest z wykorzystaniem podstawowych zasobów naturalnych i nośników energii, dotyczy również podstawowych komponentów środowiska współdecydujących o jego jakości, np. powietrze, wody, przestrzeń geograficzna. Ograniczoność ma także wymiar społeczno-ekonomiczny; zob. [Czaja i in. 2002].

² Ze względu na ograniczenia edytorskie w artykule nie opisano szerzej poszczególnych wymagań systemu EMAS; więcej na ten temat: [Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2009].



Rys. 1. Praktyki środowiskowe, stosowane w przedsiębiorstwach o proaktywnym podejściu do ochrony środowiska

Źródło: opracowanie własne na podstawie [González-Benito, González-Benito 2006].

Systemy zarządzania środowiskowego (w tym EMAS) można postrzegać jednak nie tylko jako instrumenty realizacji polityki ekologicznej w przedsiębiorstwie. Jak podkreśla B. Poskrobko [2003], w obecnych czasach stosowanie dobrowolnych systemów zarządzania środowiskowego staje się obok instrumentów prawnoadministracyjnych

i ekonomicznych istotnym narzędziem realizacji także polityki ekologicznej państwa. Stąd też obserwować można wzrost zainteresowania zagadnieniami środowiskowego zarządzania przedsiębiorstwem w polityce ekologicznej i rozwiązaniach prawnoinstytucjonalnych poszczególnych państw oraz na poziomie Unii Europejskiej. Unijne instytucje oraz rozwiązania prawnoinstytucjonalne mają na celu stworzenie odpowiedniej infrastruktury oraz systemu zachęt do dobrowolnego wdrażania systemów zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwach [Graczyk 2008]. Warto w tym miejscu wspomnieć o opublikowanym w 1993 r. Piątym Programie działań Wspólnoty na rzecz ochrony środowiska „W stronę zrównoważonego rozwoju” [Decision no. 2179/98/EC], gdzie podkreślono m.in. konieczność wprowadzenia nowych rynkowych i ekonomicznych instrumentów, mających na celu zachęcanie organizacji do podejmowania aktywnych działań na rzecz osiągnięcia zgodności ze środowiskowymi wymaganiami prawnymi. Bezpośrednim efektem wdrożenia tego Programu było opublikowanie rozporządzenia EMAS [Decision no. 2179/98/EC].

Znaczenie upowszechniania systemu EMAS w organizacjach podkreślano także w Szóstym Programie Wspólnoty na rzecz ochrony środowiska „Nasza przyszłość, nasz wybór” oraz w programie „Dobra jakość życia z uwzględnieniem ograniczeń naszej planety”; więcej na ten temat: [Decyzja nr 1600/2002/WE], gdzie podkreślono znaczenie implementacji systemu EMAS m.in. dla ekologizacji gospodarki.

Znaczenie upowszechniania systemów zarządzania środowiskowego w organizacjach, w tym systemu EMAS, podkreślano także w polityce ekologicznej naszego kraju; więcej na ten temat: [Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006, Polityka ekologiczna państwa na lata 2007-2010, Polityka ekologiczna państwa na lata 2009-2012]. Jak wcześniej wspomniano, wdrożenie EMAS jest autonomiczną decyzją każdego przedsiębiorstwa. Motywy, jakimi kierują się przedsiębiorstwa podczas jej podejmowania, mogą być jednak różne. W dalszej części artykułu przedstawiono motywy wdrożenia systemu EMAS wyłonione przez autorkę na podstawie przeglądu badań literaturowych, a także motywy wdrożenia systemu EMAS w polskich przedsiębiorstwach.

3. Motywy wdrożenia systemu EMAS w świetle przeglądu badań wtórnych

W tej części artykułu przedstawiono motywy wdrożenia systemu EMAS, wskazywane najczęściej przez przedsiębiorstwa z różnych krajów europejskich, wyłonione przez autorkę na podstawie analizy badań literaturowych. Przeprowadzono krytyczną analizę 56 badań wtórnych, dotyczących wdrażania i funkcjonowania systemu EMAS w 13 krajach europejskich oraz w krajach Unii Europejskiej łącznie. Na podstawie przeprowadzonej analizy literaturowej można stwierdzić, że najczęściej wskazywane motywy wdrożenia systemu EMAS dotyczyły m.in. poprawy wizerunku [Abeliotis 2006; Biondi, Frey 1995; BMU 2000; Bris, Kok 1995; Clausen 2002; Flash Eurobarometr 2012; Hyršlová, Hájek 2006; Iraldo i in.

2002; Kössler i in. 2002; Iraldo i in. 2010; Milieu Ltd and RPA Ltd 2009; Morrow, Rondinelli 2002; Strachan i in. 1997, Schucht 2000; Strachan 1999; UBA 2013] oraz ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko [Abeliotis 2006; BMU 2000; Bohne 2000; Hyršlová, Hájek 2005, 2006; IEFE 2005, Matuszak-Flejszman 2011; Meinke 2002; Morrow, Rondinelli 2002; Schucht 2000; UBA 2013]. Badane przedsiębiorstwa oczekiwały także uzyskania poprawy relacji z interesariuszami. Przede wszystkim liczone na poprawę relacji z władzami lokalnymi, administracją publiczną oraz lokalną społecznością [Abeliotis 2006; Biondi, Frey 1995; BMU 2000, Hyršlová, Hájek 2006; IEFE 2005; Iraldo i in. 2010, Meinke 2002; Kössler i in. 2002; Schucht 2000; UBA 2013]. Kolejny motyw dotyczył uzyskania wymiernych efektów rynkowych. Badane przedsiębiorstwa oczekiwały, że wdrożenie systemu EMAS umożliwi przede wszystkim zwiększenie udziałów w rynku, wejście na rynki zagraniczne, redukcję kosztów lub zwiększenie potencjału innowacyjnego [Biondi, Frey 1995; BMU 2000; Clausen 2002; Hyršlová, Hájek 2005; 2006; IEFE 2005; Kössler i in. 2002; Matuszak-Flejszman 2011; Morrow, Rondinelli 2002; Strachan 1999, UBA 2013]. Wśród częściej wskazywanych motywów wdrożenia systemu EMAS można także wymienić chęć uzyskania zgodności ze środowiskowymi przepisami prawnymi [Abeliotis 2006; BMU 2000; Bohne 2000; Bris, Kok 1995; Hyršlová, Hájek 2005; IEFE 2005; Kössler i in. 2002, Matuszak-Flejszman 2011; Meinke 2002; Milieu Ltd and RPA Ltd 2009; Morrow, Rondinelli 2002; Schucht 2000; Strachan 1999; UBA 2013]. Przedsiębiorstwa oczekiwały także, że wdrożenie systemu EMAS pomoże uporządkować lub usprawnić działania na rzecz ochrony środowiska, w tym także te, które podejmowano jeszcze przed wdrożeniem systemu EMAS [Biondi, Frey 1995; BMU 2000, Bohne 2000; IEFE 2005, Kössler i in. 2002; Morrow, Rondinelli 2002; Strachan 1999]. Oczekiwano także zwiększenia świadomości i zaangażowania pracowników w działania związane z ochroną środowiska [BMU 2000; Kössler i in. 2002; Matuszak-Flejszman 2011, Milieu Ltd and RPA Ltd 2009; Morrow, Rondinelli 2002; Schucht 2000; UBA 2013] oraz poprawy wydajności środowiskowej, w wyniku bardziej efektywnego wykorzystania mediów i zasobów w realizowanych procesach [Bohne 2000, Flash Eurobarometr 2012; Iraldo i in. 2002; Melis 2010; Milieu Ltd and RPA Ltd 2009; Morrow, Rondinelli 2002; UBA 2013].

W dalszej części artykułu przedstawiono motywy wdrożenia systemu EMAS w polskich przedsiębiorstwach.

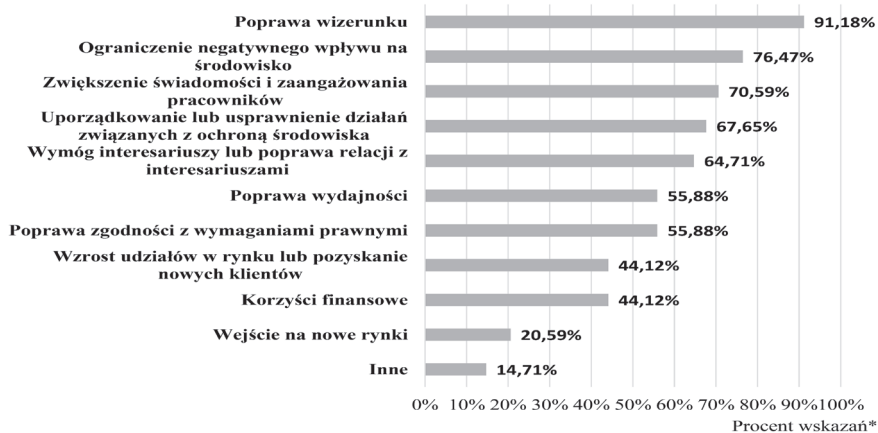
4. Motywy wdrożenia systemu EMAS w polskich przedsiębiorstwach – wyniki badań empirycznych

W tej części artykułu przedstawiono jedno z zagadnień, będących przedmiotem szerszych badań przeprowadzonych przez autorkę w 2015 r. W badaniach zdecydowano się na dobór próby celowej, wyczerpującej. Badaniem objęto całą populację, liczącą

38 przedsiębiorstw³ zarejestrowanych w systemie EMAS w Polsce, zgodnie z rejestrem EMAS z 29 stycznia 2015⁴. W badaniu zgodziły się wziąć udział 34 przedsiębiorstwa, co stanowiło 89,47% populacji. W badaniach wykorzystano narzędzie w postaci ustrukturyzowanego kwestionariusza ankietowego, przesyłanego drogą mailową do wypełnienia przez pełnomocnika ds. systemu EMAS.

Dodatkowo, równoległe z realizacją badań ankietowych, przeprowadzono rozmowy telefoniczne z 7 przedsiębiorstwami, które wyraziły zgodę na rozmowę⁵. Miały one na celu rozszerzenie informacji możliwych do uzyskania w wyniku badań ankietowych. Ponieważ w wyniku przeprowadzonych rozmów pojawiły się dodatkowe informacje, które w opinii autorki rozszerzyły informacje uzyskane w wyniku badań ankietowych, zdecydowano się powołać na nie w artykule.

Strukturę badanej populacji, biorąc pod uwagę wielkość przedsiębiorstw, stanowiło 5 mikro, 1 małe, 11 średnich oraz 17 dużych przedsiębiorstw. Biorąc pod uwagę statystyczną klasyfikację działalności gospodarczej Wspólnoty Europejskiej (NACE), badane przedsiębiorstwa należały do 6 różnych sektorów. Na rysunku 2 przedstawiono motywy, jakimi kierowały się polskie przedsiębiorstwa, podejmując decyzję o wdrożeniu systemu EMAS.



* Respondenci mieli możliwość wskazania dowolnej liczby odpowiedzi.

Rys. 2. Motywy wdrożenia systemu EMAS w polskich przedsiębiorstwach

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Nycz-Wróbel 2015].

³ W rejestrze z tego dnia widniało 39 przedsiębiorstw, jednak w wyniku rozmowy telefonicznej z jednym z nich okazało się, że nie jest już zarejestrowane w systemie EMAS.

⁴ Listę przedsiębiorstw zarejestrowanych w systemie EMAS w Polsce pobrano z oficjalnej strony internetowej systemu EMAS [emas.gdos.gov.pl]. Należy zaznaczyć, że liczba przedsiębiorstw widniejących w rejestrze może ulegać zmianom w wyniku przystąpienia do systemu nowej organizacji lub w związku z wykreśleniem organizacji z rejestru.

⁵ Pozostałe przedsiębiorstwa nie wyraziły zgody na rozmowę.

Z badań wynika, że zdecydowana większość badanych przedsiębiorstw (91,18%), podejmując decyzję o przystąpieniu do systemu EMAS, kierowała się motywami o charakterze wizerunkowym. Na tej podstawie można stwierdzić, że EMAS jest postrzegany przez polskie przedsiębiorstwa jako narzędzie służące promocji przedsiębiorstwa na rynku. W opinii pełnomocnika ds. systemu EMAS jednego z przedsiębiorstw, z którym przeprowadzono rozmowy, wdrożenie systemu miało służyć promocji przedsiębiorstwa i poprawie wizerunku, a nie osiągnięciu dodatkowych efektów, które już wcześniej uzyskiwano w wyniku wdrożenia wymagań normy ISO 14001: „od 10 lat mieliśmy ISO 14001, więc EMAS nie był nam po to, aby coś osiągnąć tylko bardziej promocyjnie i wizerunkowo do niego podeszliśmy”.

Warto podkreślić, że motyw dotyczący poprawy wizerunku był także jednym z częściej wskazywanych motywów wdrożenia systemu EMAS wśród organizacji zarejestrowanych w systemie z innych krajów europejskich: [Abeliotis 2006; Biondi, Frey 1995; BMU 2000; Bris, Kok 1995; Clausen 2002; Flash Eurobarometr 2012; Hyršlová, Hájek 2006; Iraldo i in. 2002, Kössler i in. 2002; Melis 2010; Milieu Ltd and RPA Ltd 2009; Morrow, Rondinelli 2002; Strachan i in. 1997; Schucht 2000; Strachan 1999; UBA 2013].

Wśród częściej wskazywanych motywów wdrożenia systemu EMAS w polskich przedsiębiorstwach znalazły się także aż cztery o charakterze „środowiskowym”, dotyczące: ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko (76,47%), zwiększenia świadomości i zaangażowania pracowników w działania podejmowane na rzecz ochrony środowiska (70,59%), uporządkowania lub usprawnienia działań związanych z ochroną środowiska (67,55%) oraz zwiększenia wydajności środowiskowej, rozumianej przede wszystkim jako bardziej racjonalne wykorzystanie zasobów i mediów, co może skutkować uzyskaniem oszczędności (55,88%). Na tej podstawie można stwierdzić, że polskie przedsiębiorstwa, podejmując decyzję o przystąpieniu do systemu EMAS, postrzegały go także jako instrument, który ułatwi prowadzenie proaktywnej polityki ochrony środowiska.

W opinii autorki istotne znaczenie mają w tym zakresie wymagania systemu EMAS. Przedsiębiorstwa, które wdrażają ten system, muszą bowiem dokumentować ciągłą poprawę w zakresie efektów prowadzonej działalności środowiskowej. Są także zobowiązane angażować wszystkich pracowników organizacji w działania podejmowane na rzecz ochrony środowiska, a także określić kluczowe role, odpowiedzialność oraz uprawnienia dotyczące ochrony środowiska. Mają również obowiązek sformułowania polityki środowiskowej, zidentyfikowania znaczących aspektów środowiskowych, określenia celów i zadań środowiskowych, a także opracowania określonych wymaganiami rozporządzenia EMAS procedur, co porządkuje i nadaje kierunek prowadzonej działalności środowiskowej.

Warto w tym miejscu podkreślić, że motyw dotyczący ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko został także wskazany w innym badaniu, dotyczącym polskich przedsiębiorstw [Matuszak-Flejszman 2011], a także w badaniach przeprowadzonych wśród organizacji z innych krajów europejskich [Abeliotis 2006; BMU 2000; Bohne

2000; Hyršlová, Hájek 2005; 2006; IEFE 2005; Meinke 2002; Morrow, Rondinelli 2002; Schucht 2000; UBA 2013].

Wśród najczęściej wskazywanych powodów wdrożenia systemu EMAS wśród polskich przedsiębiorstw znalazł się także motyw dotyczący spełnienia wymagań lub osiągnięcia poprawy relacji z interesariuszami przedsiębiorstwa (64,71%).

Z opinii pełnomocników 3 z 7 przedsiębiorstw, z którymi przeprowadzono rozmowy telefoniczne, wynika, że oczekiwano poprawy relacji z administracją publiczną oraz organami kontroli. W opinii pełnomocnika jednego z przedsiębiorstw oczekiwano zmniejszenia częstotliwości oraz uproszczenia procesu kontroli przeprowadzanych w przedsiębiorstwie: „chcemy mieć spokój ze strony kontroli, chcemy mniej kontroli niż inne firmy”. Jeden z pełnomocników podkreślił, że przygotowania do takiej kontroli są bardzo czasochłonne i pracochłonne: „raz na trzy lata kontrole... zajmuje to czas... trzeba zwracać uwagę na wiele dodatkowych rzeczy poza wymaganiami”. Z opinii pełnomocnika będącego przedstawicielem czterech przedsiębiorstw z branży energetycznej wynikało natomiast, że wdrożenie systemu EMAS było istotne z punktu widzenia poprawy relacji ze społecznością lokalną, która postrzegała ich organizację jako „truciciela”: „byliśmy na liście największych szkodników środowiska, więc poprawa wizerunku i relacji z interesariuszami dzięki EMAS to były bardzo ważne efekty z jego wdrożenia”.

Wśród motywów wdrożenia systemu EMAS wskazano także (55,88%) poprawę zgodności ze środowiskowymi wymaganiami prawnymi. W opinii autorki postrzeganie przez przedsiębiorstwa systemu EMAS jako skutecznego narzędzia w tym zakresie związane jest z jednym z wymagań systemu, dotyczącym obowiązku zachowania bezwzględnej zgodności z przepisami prawa. Wymóg ten istotnie odróżnia EMAS od innych systemów zarządzania środowiskowego. Organizacje, które starają się o rejestrację w systemie, muszą: dokonać identyfikacji wszystkich mających zastosowanie wymagań prawnych, wykazać, że ich działalność jest zgodna ze zidentyfikowanymi wymaganiami prawnymi oraz ustanowić, wdrożyć i utrzymywać procedury umożliwiające utrzymywanie tej zgodności w sposób ciągły [Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2009]. Przedmiotem procedur powinno być określenie sposobu identyfikacji aktualnych i nowych wymagań prawnych obowiązujących przedsiębiorstwo oraz uzyskiwania i aktualizacji dokumentów regulujących stan formalnoprawny obowiązujący przedsiębiorstwo [*Wspólnotowy System Ekzarządzania...* 2005].

Z przeprowadzonych badań wynika także, że polskie przedsiębiorstwa podejmując decyzję o przystąpieniu do EMAS, kierowały się również chęcią uzyskania wymiernych efektów ekonomicznych (44,12%) i rynkowych, dotyczących zwiększenia udziałów w rynku lub pozyskania nowych klientów (44,12%) oraz wejścia na rynki zagraniczne (20,59%). Należy jednak podkreślić, że były to najrzadziej wskazywane motywy wdrożenia EMAS. Wśród innych powodów wdrożenia EMAS badane przedsiębiorstwa wskazały motywy dotyczące: spełnienia wymogów zielonych zamówień publicznych, uzyskania dodatkowych punktów przy ubieganiu się o środki finansowe z UE oraz spełnienia wymogów projektu ustawy regulującej podstawową działalność przedsiębiorstwa.

5. Zakończenie i wnioski

Wśród instrumentów wykorzystywanych w celu realizacji proaktywnej polityki ochrony środowiska wymienić można m.in. System Ekozarządzania i Audytu (EMAS). Znaczenie wdrożenia tego dobrowolnego instrumentu należy podkreślić zarówno w kontekście realizacji polityki ekologicznej na poziomie przedsiębiorstwa, jak i realizacji prewencyjnej polityki ochrony środowiska na poziomie poszczególnych państw, w tym Polski. Implementacja systemu EMAS umożliwi bowiem z jednej strony wdrożenie lub realizację w przedsiębiorstwie praktyk środowiskowych, z drugiej zaś system EMAS jest instrumentem, który może uzupełniać działanie innych prawnoadministracyjnych lub ekonomicznych, rynkowych instrumentów ochrony środowiska⁶. Implementacja systemu EMAS jest autonomiczną decyzją każdego przedsiębiorstwa, jednak motyw, jakimi kierują się poszczególne przedsiębiorstwa, mogą być różne.

Z przeprowadzonych badań empirycznych wynika, że polskie przedsiębiorstwa, podejmując decyzję o wdrożeniu systemu EMAS, postrzegały go najczęściej jako instrument promocji oraz skuteczne narzędzie realizacji polityki ochrony środowiska. Najczęściej wskazywane motyw wdrożenia systemu EMAS dotyczyły bowiem wzmocnienia wizerunku, zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko oraz usprawnienia działań podejmowanych na rzecz ochrony środowiska, w tym także poprzez zwiększenie zaangażowania pracowników w działania na rzecz ochrony środowiska.

Literatura

- Abeliotis K., 2006, *A review of EMAS in Greece: Is it effective?*, Journal of Cleaner Production, 14 (18), s. 1644-1647.
- Biondi V., Frey M., 1995, *Participation in the EU Eco-Management and Audit Scheme: an analysis of small- and medium-sized enterprises in Italy*, European Environment, vol. 5, 128-133.
- BMU, 2013, *EMAS in Germany Evaluation 2012*, Germany, s. 14.
- Bohne E., *Voluntary environmental management systems and regulatory relief*, [w:] Bonser C.F. (red.), *Security, Trade, and Environmental Policy*, Kluwer Academic Publisher 2000.
- Bonser C.F. (red.), 2000, *Security, Trade, and Environmental Policy*, Kluwer Academic Publisher, s. 214.
- Bris H.S., Kok E.H.J., 1995, *The Eco-Management and Audit Scheme: experience and benefits*, Eco-Management and Auditing, vol. 2, s. 80-84.
- Clausen J., 2002, *Literature Study: The State of EMAS in the EU*, Brussels, s. 12.
- Czaja S., Fiedor B., Graczyk A., Jakubczyk Z. (red.), 2002, *Podstawy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych*, Wydawnictwo C.H. BECK, Warszawa.
- Decision no. 2179/98/EC of the European Parliament and of the Council of 24 September 1998 on the review of the European Community programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development "Towards sustainability".

⁶ Więcej na temat podziału instrumentów ochrony środowiska w: [Czaja i in. 2002].

- Decyzja nr 1600/2002/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 22 lipca 2002 r. ustanawiająca szósty wspólnotowy program działań w zakresie środowiska naturalnego.
- Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1386/2013/UE z 20 listopada 2013 r. w sprawie ogólnego unijnego programu działań w zakresie środowiska do 2020 r. „Dobra jakość życia z uwzględnieniem ograniczeń naszej planety”.
- Flash Eurobarometr 342, 2012, *SMEs, Resource Efficiency and Green Markets*, March, s. 39.
- González-Benito J., González-Benito Ó., 2006, *A Review of Determinant Factors of Environmental Proactivity*, *Business Strategy and the Environment* 15, s. 87-102.
- Graczyk A. (red.), 2008, *Zarządzanie środowiskowe w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Hyršlová J., Hájek M., 2005, *Environmental Management Accounting in the framework of EMAS II in the Czech Republic*, [w:] Rikhardsson P.M. i in. (red.), *Implementing Environmental Management Accounting*, Springer, Netherlands, s. 279-295.
- Hyršlová J., Hájek M., 2006, *Environmental Management Accounting in Czech companies that have implemented environmental management systems*, [w:] Schaltegger S., Bennett M., Burritin R. (red.), *Sustainability Accounting and Reporting*, Springer, s. 433-456.
- IEFE 2005, *EVER: Evaluation of EMAS and Ecolabel for their Revision. Report 1: OPTIONS and RECOMMENDATIONS for the REVISION PROCESS*, Italy, s. 30-31.
- Iraldo F., Lanzini P., Melis M., 2010, *How Does EMAS Affect Organisations' Efforts and Competitive Rewards? Analysis of the Drivers, Barriers and Benefits Connected with the EU Scheme*, IEFEE, s. 8.
- Kössler W., Promberger K., Stichauner B., Waidhofer S., 2002, *Evaluierung der Umsetzung der EMAS I-VO in österreichischen Unternehmen*, Working Paper, no. 1, s. 1-78.
- Matuszak-Flejszman A., 2011, *Environmental Management and Audite Scheme (EMAS) in Polish companies*, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań.
- Meinke, B., 2002, *EMAS: An Instrument for Realising Sustainable Innovations? Messages from Empirical Research*, [w:] Heinelt H., Getimis P., Kafkalas G., Smith R., Swyngedouw E. (red.), *Participatory Governance in Multi-Level Context. Concepts and Experience*, Leske + Budrich, Opladen, s. 133-153.
- Milieu Ltd and RPA Ltd, 2009, *Final Report. Study on the Costs and Benefits of EMAS to Registered Organizations*, s. 36.
- Morrow D., Rondinelli D., 2002, *Adopting Corporate Environmental Management Systems: Motivations and Results of ISO 14001 and EMAS Certification*, *European Management Journal* vol. 20, no. 2, s. 166.
- Nycz-Wróbel J., 2015, *Strategiczny wymiar Systemu Ekzarządzania i Audytu (EMAS) w przedsiębiorstwie. Niepublikowana praca doktorska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 174.
- Polityka ekologiczna państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010, grudzień 2002, Warszawa.
- Polityka ekologiczna państwa na lata 2007-2010 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2011-2014, grudzień 2006, Warszawa.
- Polityka ekologiczna państwa na lata 2009-2012 z perspektywą do roku 2016, 2008, Warszawa.
- Poskrobko B. (red.), 2003, *Zarządzanie środowiskiem – Teraźniejszość i przyszłość*, Wydawnictwo Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 162-163.
- Rikhardsson P.M. i in. (red.), 2005, *Implementing Environmental Management Accounting*, Springer, s. 279-295.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1221/2009 z 25 listopada 2009 r. w sprawie dobrowolnego udziału organizacji w systemie ekzarządzania i audytu we Wspólnocie (EMAS), uchylające rozporządzenie (WE) nr 761/2001 oraz decyzje Komisji 2001/681/WE i 2006/193/WE.

- Schaltegger S., Bennett M., Burritin R. (red.), 2006, *Sustainability Accounting and Reporting*, Springer, s. 433-456.
- Schucht S., *The Implementation of the Environmental Management and Eco-Audit Scheme (EMAS) Regulation in France*, IMPOL, s. 29-31.
- Strachan P.A., 1999, *Is the Eco-Management and Audit Scheme (EMAS) Regulation an effective strategic marketing tool for implementing industrial organizations?*, *Eco-Management and Auditing*, no. 6, s. 45-46.
- Strachan P., Haque M., McCulloch A., Moxen J., 1997, *The Eco-Management and Audit Scheme: recent experiences of UK participating organizations*, *European Environment*, vol. 7, s. 35-33.
- UBA, 2000, *EMAS in Germany, Report on Experience 1995 to 1998*, Berlin, s. 37.
- Wenk M.S., 2004, *EU's Eco-Management and Audit Scheme*, *Environmental Quality Management*, s. 60-70.
- Wspólnotowy System Ekozarządzania i Audytu EMAS*, Przewodnik, 2005, Konsorcjum firm Royal Haskoning Rotterdam, SEI Tallinn oraz LEMTECH Konsulting sp. z o.o., Kraków.
- www.emas.gdos.gov.pl